

Türkiye’deki Özel ve Kamu Sermayeli Mevduat Bankalarında Alınan Ücret ve Komisyonların Aktif Karlılığına Etkisi

Caner ATIŞ¹, Murat KURTLAR²

ÖZ: Mevduat bankaları, temel olarak müşterilerden mevduat kabul eden ve bu mevduatları çeşitli finansal araçlarla kazançlı bir şekilde değerlendirmeyi amaçlayan finansal kurumlardır. Mevduat bankaları, ekonomik büyümenin ve finansal istikrarın sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadırlar. Bu çalışmada özellikle faiz dışı gelirlerin banka aktif karlılığına etkisini ortaya koyabilmek amacıyla bir takım faktörler bağımsız değişken olarak kullanılarak aktif karlılığına etkileri analiz edilmiştir. Türkiye’de faaliyet gösteren özel ve kamu mevduat bankalarının 2010-2022 yıllarını kapsayan döneme ait verileri kullanılarak çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Aktif karlılığı ile likidite, riske maruz kalma, alınan ücret ve komisyonların toplam gelire oranı ve kullanılan kredilerin toplam varlıklara oranı arasında anlamlı ve negatif ilişki; enflasyon, alınan ücret ve komisyonların faiz dışı giderlere oranı ve net faiz marjı arasında anlamlı ve pozitif ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Faiz dışı giderler, Aktif karlılığı, Alınan ücret ve komisyonlar, Regresyon analizi

JEL Kodu: M40, M49

The Effect of Fee and Commission Income on Return on Assets of Public and Private Deposit Banks in Turkey

ABSTRACT: Deposit banks are financial institutions which collect funds from depositors and use these funds by means of various financial instruments to make profit. They play an important role for economic development and financial stability. This study investigates especially the effect of non-interest income on return on assets by using a group of factors together with non-interest income as independent variables. Multiple regression analysis is used with the data of public and private deposit banks operating in Turkey covering 2010-2022 periods. As a result of this analysis, significant negative correlation determined with bank liquidity, exposure to risk, fee and commission income to total income, and credit issued to total assets; significant positive correlation determined with inflation, fee and commission income to non-interest expenses and net interest margin.

Keywords: Non-interest expenses, Return on assets, Fee and commission, Regression analysis

JEL Code: M40, M49

¹ İşletme, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Mersin Üniversitesi, Mersin.

E-mail: caneratis@mersin.edu.tr

ORCID:0000-0003-3502-7644

² Yönetim Bilişim Sistemleri, Erdemli UTİYO, Mersin Üniversitesi, Mersin.

E-mail: muratkurtlar@mersin.edu.tr

ORCID:0000-0002-3266-275X

1. Giriş

Bankalar, temel fonksiyonu fon fazlası olanların tasarruflarını toplayarak fon ihtiyacı olanlara aktarılmasında aracılık hizmeti sunan finansal kuruluşlardır. Finansal piyasanın ihtiyaç duyduğu büyük tutarlardaki fonları küçük tutarlardaki tasarrufları toplayarak bunları daha büyük tutarlarda fonlara dönüştürmektedirler. Böylelikle ekonomideki atıl paranın karlı ve verimli faaliyet alanlarında kullanılmasına aracılık etmektedirler.

Türkiye bankacılık sektöründe özellikle 2000'li yılların başından itibaren küreselleşme, teknolojik gelişmeler, enflasyon ve faiz oranlarındaki düşme eğilimi, rekabetin artması ve kar marjlarındaki daralmanın etkisiyle bankalar karlılıklarını koruyabilmek ve artırabilmek için müşteri odaklı hizmet anlayışını benimsemişlerdir. Bu anlayış kapsamında mevduat kabul etme ve kredi kullandırmanın yanı sıra yeni ürün ve hizmetler geliştirerek gelir kaynaklarının artırılması amaçlanmıştır. Böylelikle bankalar esas gelir kaynakları ile geleneksel olmayan gelir kaynaklarının çeşitlendirildiği faaliyetlere doğru bir yönelme süreci ortaya çıkmıştır. Faiz dışı gelir kaynaklarına doğru yönelen bankaların faaliyet gelirleri içerisinde bu kalemlerin payının artma eğilimi görülmeye başlanmıştır (Yazgan, 2023:49).

Bankalar tasarruf sahipleri ile fon ihtiyacı olanlar arasında sermayenin aktarılması sonucunda faaliyet geliri elde etmektedir. Bu faaliyet gelirlerinin büyük bir bölümünü müşterilere kullandırılan kredilerden alınan faiz gelirleri oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra faiz dışı gelirler de diğer bölümünü oluşturmaktadır. Faiz dışı gelirler, bankaların esas faaliyetlerinin yanı sıra sunduğu hizmetler karşılığında ücret ve komisyon adı altında aldığı gelir kalemleridir. Faiz gelirleri, kredilerden, para piyasalarından, bankalardan ve menkul kıymetlerden alınan faizlerdir. Faiz dışı gelirler faiz gelirlerine göre heterojen bir yapıya sahip olup piyasa fiyatında meydana gelen değişimlere göre belirlenen, dalgalanmaların yüksek ve elde edilen getirinin de değişken yapıya sahip olduğu gelir kaynaklarıdır (Babuşçu vd., 2017:84).

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de faaliyet gösteren özel ve kamu sermayeli mevduat bankalarının 2010-2022 yıllarını kapsayan dönemde likidite, riske maruz kalma (RMK), sermaye yeterlilik oranı (SYO), enflasyon, kullandırılan kredilerin toplam varlıklara oranı (KO), net faiz marjı (NFM), alınan ücret ve komisyonların toplam gelire oranı (AÜK/TG) ve alınan ücret ve komisyonların faiz dışı giderlere oranının (AÜK/FDG) aktif karlılığı üzerindeki etkisinin belirlenmesidir. Kaynaklara yapılan atıflar, dipnot yerine metnin içinde parantez arasında yapılmalıdır.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Literatür Taraması

Bankaların karlılığını etkileyen faktörlerin belirlenmesine yönelik yurt içi ve yurt dışında çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazılarına aşağıda yer verilmiştir.

Bodla ve Verma (2006): Karlılığın büyüme ve verimlilik açısından etkin bir şekilde yönetilmesinin bankanın karına bağlı olan tüm faktörlerle ilgili güncel bilgiye sahip olunmasının gerektiği ifade edilmiştir. Bu gereklilik doğrultusunda, Hindistan'daki kamu sermayeli bankaların karlılığının temel belirleyicilerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Analiz, 1991-92'den 2003-04'e kadar olan döneme ait zamansal verilere dayanan çok değişkenli regresyon modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, faiz dışı gelir, işletme giderleri, karşılıklar ve şarta bağlı kalemler ile faiz marjı değişkenlerinin net karla önemli bir ilişkiye sahip olduğu ortaya koyulmuştur.

Demirel, Atakışi ve Abacıoğlu (2013): Türkiye'de faaliyet gösteren bankaların faaliyet oranları ile birlikte karlılık eğilimleri analiz edilmiştir. Çalışmada özel sermayeli, kamu sermayeli ve yabancı sermayeli mevduat bankalarının faaliyet oranları ve karlılık göstergeleri zaman serisi-panel veri analizi yöntemi kullanılarak karşılaştırılmıştır. Karlılık göstergeleri olarak aktif karlılığı, net faiz marjı, özkaynak karlılığı ve diğer faaliyet giderleri/toplam aktifler kullanılmıştır. 2002 Mart-2012 Haziran arası döneme ilişkin üçer aylık veriler kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonucunda, personel giderleri/toplam aktif ve operasyonel giderler/toplam aktif oranlarında kamu sermayeli bankaların diğer gruplara göre daha verimli çalıştığı ancak yabancı sermayeli bankalarda bu oranların yüksek olduğu belirlenmiştir. Kamu sermayeli bankalarda (personel giderleri + kıdem tazminatı)/toplam aktifler ve diğer faaliyet giderleri/toplam aktifler oranlarında verimliliğin yüksek olduğu ifade edilmiştir.

Samırkaş, Evcı ve Ergün (2014): Çalışmada, Ocak 2003-Haziran 2012 arası dönemde Türkiye'deki mevduat bankalarının karlılığını etkileyen faktörlerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, mevduat bankalarının karlılıklarını etkileyen bankaya özgü ve makroekonomik faktörlerin çoklu doğrusal regresyon analiziyle belirlendiği ifade edilmiştir. Faiz dışı gelir/toplam aktif ile özkaynak/toplam aktif oranlarının mevduat bankalarının aktif karlılığını ve özkaynak karlılığını pozitif

yönde etkilediği belirlenmiştir. Çalışmada mevduat bankalarında aktif karlılığını etkileyen en önemli faktörün faiz dışı gelir/toplam aktif oranının olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca mevduat faiz oranlarında meydana gelebilecek bir değişimin aktif karlılığını negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Benzer sonuçların özkaynak karlılığı açısından da elde edildiği ifade edilmiştir.

Damankah, Anku-Tsede ve Amankwaa (2014): Son dönemde bankacılık operasyonlarının çeşitliliğinin bankaların yönetimleri, düzenleyiciler, banka müşterileri ve diğer paydaşlar için ilgi konusu haline geldiği ifade edilmektedir. Bu çalışmada, geleneksel olmayan faaliyetlere ağırlık veren bankalar arasında ortak olan bazı faktörler belirlenerek incelenmiştir. Gana'da bankaların geleneksel olmayan faaliyetleri gerçekleştirmesindeki temel etkenlerin faiz geliri, riske maruz kalma ve likidite olduğu tespit edilmiştir. Bulgularda ayrıca daha düşük mevduat seviyelerine sahip küçük bankalar ile daha yüksek beklenen kredi kayıplarına ve yüksek likiditeye sahip bankaların genellikle geleneksel olmayan faaliyetleri gerçekleştirdiği ortaya koyulmuştur. Faiz dışı gelir ile banka büyüklüğü arasındaki negatif ilişkinin, geleneksel olmayan faaliyetlerin büyük bankalar tarafından domine edildiği, daha küçük bankaların ise kendilerine güvenilir gelir sağlayabilecek alanlarda uzmanlaştığı yaygın görüşünün aksini ifade ettiği belirtilmiştir.

Erol, Çınar ve Duramaz (2015): Türkiye'de bankacılık sisteminde yer alan kanalların kullanımına ilişkin verileri inceleyerek bu kanalların kullanılması ile bankaların tahsil ettikleri komisyon ücretleri karşılaştırılmıştır. Verilerin incelenmesi sonucunda daha çok özel sermayeli bankaların müşterilerine işlem ve komisyon ücreti yansıttığı belirlenmiştir. Yapılan ekonometrik analiz sonucunda, 2006-2012 yıllarını kapsayan dönemde bankaların kârlılıklarındaki artışların faiz dışı gelirler kalemlerinden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Faiz gelirlerindeki bir birimlik artışın kârlılıkta 0,49 birimlik bir artışa, alınan ücretler ve komisyonlardaki bir birimlik artışın karlılıkta 1,12 birimlik bir artışa neden olduğu hesaplanmıştır. Türkiye'deki bankacılık sisteminin 2002 yılından sonra yaşanan düşük enflasyon döneminde faiz dışı gelirlerini arttırdığı ve yapılan analiz sonucunda, 2006-2012 yıllarını kapsayan dönemde bankaların karlılığının faiz gelirlerinden ziyade daha çok faiz dışı gelirlerden kaynaklandığı belirlenmiştir.

Saunders, Schmid ve Walter (2016) tarafından 2002-2013 yıllarını kapsayan dönemde Amerikan bankaları üzerine yapılan analizde, faiz dışı gelirin (ücretlerden, yatırım bankacılığı, risk sermayesi ve ticaret gibi esas faaliyet dışı gelirler) faiz gelirin (perakende ve ticari müşterilerden mevduat kabul etme ve kredi vermeyle ilişkili olan gelir) oranının daha yüksek olmasının, daha düşük başarısızlık olasılığıyla olduğu kadar daha yüksek karlılık ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgunun kriz döneminde kriz öncesi ve sonrası dönemlere kıyasla daha güçlü olduğu ifade edilmiştir.

Dizgil (2017): Türkiye'de faaliyet gösteren ve aktif büyüklüğü açısından en büyük 10 mevduat bankasının 2009-2017 yıllarını kapsayan dönemde karlılığına etki eden mikro faktörlerin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Panel veri analizi sonucunda, aktif karlılığı ile sermaye yeterlilik, faaliyet giderleri, finansal varlık/toplam varlık oranları arasında ve özkaynak karlılığı ile sermaye yeterlilik, faaliyet gideri ve likit varlık/toplam varlık oranları arasında anlamlı ilişki tespit edilmiştir.

Ahamed (2017): Hindistan bankalarının karlılığını artırmak için geleneksel olmayan gelir faaliyetlerine doğru bir yönelmenin olup olmadığını ve varsa bu değişimin sahiplik grupları ve farklı varlık kalitesine sahip bankalar arasında nasıl değiştiği araştırılmaktadır. Özellikle daha fazla ticari faaliyetlerde bulunan bankalarda, daha yüksek faiz dışı gelirin daha yüksek karlara ve riske göre düzeltilmiş karlara yol açtığı saptanmıştır. Özel yabancı bankaların kamu sektörü ve özel yerli bankalara göre daha fazla riske göre düzeltilmiş kar elde ettiği tespit edilmiştir. Ayrıca, gelir çeşitlendirmenin, daha düşük varlık kalitesine sahip bankalara, daha yüksek varlık kalitesine sahip bankalardan daha fazla fayda sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Aydın (2019): Türkiye'de faaliyet gösteren ticari bankaların 2005-2015 yıllarını kapsayan dönemde karlılıkları üzerinde etkili olan bankaya, sektöre özgü ve makroekonomik faktörlerin belirlenmesinde panel veri regresyon analizi kullanılmıştır. Bu bankaların karlılıklarının ölçülmesinde aktif ve özkaynak karlılıkları gösterge olarak kullanılmıştır. Analiz sonucunda kredi riski, banka büyüklüğü, faaliyet giderleri, sermaye, faiz dışı gelirler ve ekonomik büyüme değişkenlerinin aktif karlılığının belirlenmesinde anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Özkaynak karlılığının belirlenmesinde ise banka büyüklüğü, faaliyet giderleri, faiz gelirleri, faiz dışı gelirler, enflasyon oranı ve yoğunlaşma gibi değişkenler istatistiksel olarak anlamlı belirleyiciler olarak tespit edilmiştir. Aktif karlılığını faiz dışı gelirler, sermaye ve ekonomik büyüme pozitif yönde, kredi ve likidite riski negatif yönde etkilediği;

öz kaynak karlılığını ise net faiz gelirleri, faiz dışı gelirler, enflasyon ve yoğunlaşma değişkenleri pozitif yönde, faaliyet giderleri negatif yönde etkilediği belirlenmiştir.

Atik (2019): Çalışmada, mevduat bankalarının faiz gelirinden faiz dışı gelir yaratan kaynaklara doğru yönelmesinden kaynaklanan çeşitlendirmenin banka geliri ve riski üzerindeki etkisinin ölçülmesi amaçlanmaktadır. Panel veri analizi yöntemine göre yapılan analiz sonucunda, faiz gelirinden faiz dışı gelire doğru yönelmenin sağladığı pozitif çeşitlendirme etkisinin, daha değişken yapıya sahip olan faiz dışı gelir kaynağına eğilimin yol açtığı negatif etkiyi karşılayamadığı, sanılanın aksine performansı artırmadığı, gelir kaynağında istikrar sağlamadığı ve risk seviyesini olumsuz etkilediği belirlenmiştir. Bankaların temel fonksiyonunun tasarruf sahiplerinden fonların toplanması ve bu fonların ihtiyacı olanlara aktarılması ve bu faaliyet sonucunda faiz geliri elde edilmesi olduğunu vurgulayarak, bankaların belirliliği ve sürekliliği olmayan faiz dışı gibi bir gelir kaynağını elde etmek için harcanan zaman ve enerjinin asıl faaliyetinin sonucu olan faiz geliri elde edilmesine yönlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca bu durumun faiz dışı gelir ile faiz geliri arasında negatif ve güçlü bir korelasyon sağlanıncaya kadar sürdürülmesi gerektiği de ifade edilmiştir.

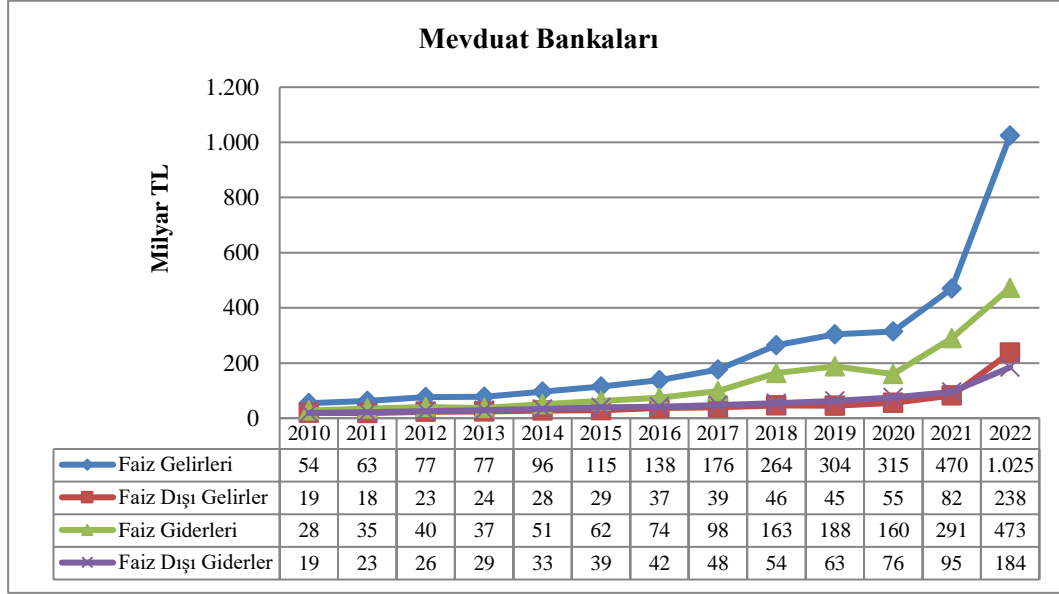
2.2. Türkiye’deki Mevduat Bankaları

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu’nun (BDDK) Aralık 2022 raporuna göre, Türkiye’deki bankacılık sektöründe 2022 yılı sonunda, fonksiyon grupları bazında 35 mevduat bankası, 6 katılım ve yatırım bankası, sahiplik gruplarına göre ise 13 kamu sermayeli, 16 özel sermayeli ve 28 yabancı sermayeli olmak üzere toplam 57 banka faaliyet göstermektedir. Bankacılık sektörünün toplam varlıkları 2022 yılı sonunda 2021 yılına göre %56 oranında artmıştır. Türk Parası varlıklar %86 oranında büyürken Yabancı Para varlıkları ise dolar bazında %10 küçülmüştür. Aralık 2022 dönemi sonunda sektörün toplam varlıklarının %86’sına mevduat bankaları sahiptir (www.bddk.org.tr).

Türkiye’deki bankaların gelir yapısı, bankanın büyüklüğüne, faaliyet alanına ve ekonomik koşullara bağlı olarak değişebilmektedir. Türkiye’deki bankalar, müşterilerine kredi vererek (tüketici kredileri, konut kredileri, ticari krediler ve diğer kredi türleri) faiz gelirleri elde etmektedirler. Müşterilerine sundukları hizmetler karşılığında komisyon ve ücret almaktadırlar. Bunlara hesap işletim ücretleri, kart kullanım ücretleri, havale ve EFT ücretleri, döviz işlemleri, sigorta satışları gibi çeşitli işlemler örnek olarak verilebilir. Döviz alım satım işlemleriyle gelir elde edebilirler. Müşterilerin döviz alım-satım taleplerini karşılayarak aracılık faaliyetleri gerçekleştirirler. Portföy yönetimi, emeklilik fonları, gayrimenkul yatırım fonları gibi kurumsal müşterilere yönelik finansal ürünler sunarak gelir elde ederler. Büyük bankalar, şirketlere finansman sağlama, sermaye piyasalarında faaliyet gösterme, birleşme ve satın almalara aracılık etme gibi ticari ve yatırım bankacılığı hizmetleri sunarak gelir elde ederler.

5411 sayılı Bankacılık Kanununda, mevduat bankaları, kendi nam ve hesabına mevduat kabul eden ve kredi kullandıran finansal kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye’deki şubeleri şeklinde tanımlanmıştır. Bu bankaların temel fonksiyonu, fon fazlası olan taraflardan vadeli ve vadesiz mevduatların toplanması, fon ihtiyacı olanlara toplanan bu mevduatların kredi şeklinde kullandırılmasıdır. Dolayısıyla bu bankalar faiz esasına göre faaliyet gösteren finansal kuruluşlardır.

Araştırma kapsamında özel ve kamu sermayeli mevduat bankalarının 2010-2022 yıllarını kapsayan dönemde faiz gelirleri, faiz dışı gelirler, faiz giderleri ve faiz dışı giderlerine ilişkin toplam tutarlar hesaplanarak Şekil 1’de gösterilmiştir. Şekil 1 incelendiğinde, 2022 yılında 2010 yılına göre faiz gelirlerinde %1.782, faiz dışı gelirlerde %1.133, faiz giderlerinde %1.606 ve faiz dışı giderlerde ise %860 oranında artış meydana gelmiştir.

Şekil 1. Türkiye’de Faaliyet Gösteren Mevduat Bankalarının Faiz Gelirleri ve Giderleri, Faiz Dışı Gelirleri ve Giderleri

3. Araştırmanın Metodolojisi ve Amacı

Araştırmada, Türkiye’de faaliyet gösteren özel sermayeli mevduat bankaları (Akbank, AnadoluBank, Fibabanka, İş Bankası, Şekerbank, TEB, Yapı ve Kredi Bankası ve Turkish Bank) ile kamu sermayeli mevduat bankalarının (Halkbank, Vakıflar Bankası ve Ziraat Bankası) 2010-2022 yıllarını kapsayan döneme ilişkin yıllık finansal durum tabloları ve gelir tabloları kullanılmıştır. Veriler, www.kap.gov.tr ve www.bddk.org.tr adreslerinden elde edilmiştir. Mevduat bankalarının aktif karlılığını etkileyebilecek bazı faktörler SPSS 26.0 programı kullanılarak çoklu regresyon analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Bağımlı değişken olarak dönem net karının toplam varlıklara bölünmesi ile elde edilen aktif karlılığı, bağımsız değişkenler olarak da likidite, RMK, enflasyon, AÜK/TG, AÜK/FDG, NFM ve KO belirlenmiştir. Alınan ücret ve komisyonların toplam gelire oranı ile alınan ücret ve komisyonların faiz dışı giderlere oranının bağımsız değişkenler olarak belirlenmesindeki amaç, mevduat bankalarının aktif karlılığı üzerinde geleneksel olarak elde edilen faiz gelirlerinin yanı sıra geleneksel olmayan faaliyetlerden elde edilen alınan ücret ve komisyonların da etkisinin olup olmadığını belirlemesidir.

Bankacılık sektöründe genellikle alınan ücret ve komisyonlarla faiz dışı giderlerin karşılanması hedeflenir. Böylelikle net faiz gelirleri ve yatırım faaliyetlerinden elde ettikleri gelirlerin doğrudan karlılığa katkı sunması sağlanmış olur. Bu nedenle alınan ücret ve komisyonların faiz dışı giderleri karşılama oranının bankanın aktif karlılığına etkisi özellikle tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu konu bankaların faiz dışı giderleri yönetmedeki başarısı açısından da önemlidir.

Çalışmada bağımsız değişkenlerin açıklamaları şu şekildedir:

- Riske Maruz Kalma (RMK), geleneksel olmayan faaliyetlere katılım, risk ve diğer özelliklerdeki farklılıklar nedeniyle bankalar arasında büyük farklılıklar gösterir. Risk, bankaların hem geleneksel hem de geleneksel olmayan faaliyetlerinde işlerini yürütürken çok önemli bir unsur olduğundan, tahminlere dâhil edilmesi önemlidir. Ülke olarak, bir bankanın beklenmedik kayıpları karşılama kapasitesi, risk seviyesini belirler (Goddard, vd., 2004:366). Kredi zarar karşılıkları, bankaların kredi risklerini veya geri ödenmeyen kredilerini yönetmenin geleneksel yoludur. Kredi zararları için ayrılan karşılık tutarlarının toplam varlıklara oranı, bankanın riske maruz kalmasının bir ölçüsü olarak kullanılmaktadır (Damankah, vd., 2014:266).

- Likidite, bankaların karşılaştığı başka bir belirsizlik de likidite riskidir, bu da beklenmedik mevduat çekilmeleri ve beklenmedik kredi talepleri şeklinde ortaya çıkar. Daha fazla likit varlığa sahip olan bir banka, bu beklenmedik durumlara karşı daha iyi durumdadır. Yeterli nakit ile çekilmeler ve kredi talepleri gibi beklenmedik ihtiyaçları karşılamak için daha iyi bir konumda olan bir banka yüksek likiditeye sahip olarak tanımlanabilir. Bu likidite, varlık satışlarıyla likidite ihtiyaçlarını karşılamak için

ortaya çıkan kayıplara karşı bir tampon veya koruma görevi görür çünkü diğer tüm faktörler eşit olduğunda, bir banka yeterli rezerv likiditeye sahip olduğunda daha güvenlidir. Bununla birlikte, bu likidite atıl fonlara yol açar ve hissedarlara düşük getiri sağlar. Daha fazla likiditeye ihtiyaç duyan bankaların daha yüksek düzeyde geleneksel olmayan faaliyetlere katılmak için bu faaliyetler arasındaki ampirik ilişki pozitif olacaktır (Rogers ve Sinkey, 1999:2).

- Enflasyon, belirli bir zaman diliminde fiyatların artış hızıdır. Enflasyon genellikle geniş bir ölçüdür, genel olarak fiyatların genel artışı veya bir ülkedeki yaşam maliyetinin artışı olarak ifade edilebilir. Enflasyon, ilgili mal ve/veya hizmetlerin belirli bir dönemde ne kadar daha pahalı hale geldiğini temsil eder, genellikle bir yıl olarak kabul edilen bir süre içinde. (Oner, 2010:44). Enflasyon, bankaların mali performansına ve hem faiz hem de faiz dışı gelir elde etme faaliyetlerine katkıda bulunan olası bir faktör olarak kabul edilebilir. Genel olarak emtia fiyatları arttıkça, bankaların işletme giderleri de artar ve bu da bankaların işletme maliyetlerindeki artışları telafi etmek için marjlarını yukarıya çekme ihtiyacını doğurur. Ancak, bazı durumlarda, bazı bankalar müşterileri elde tutmak ve rekabette önde olmak için mevcut işlem ücretlerini koruyabilirler (Damankah, vd., 2014:267). Analiz için ilgili yılların yıllık enflasyon oranları kullanılmıştır.

- Alınan Ücret ve Komisyonlar / Toplam Gelir ve Alınan Ücret ve Komisyonlar / Faiz Dışı Giderler

Alınan ücret ve komisyonlar gelir kalemi bankaların esas faaliyetleri dışında sundukları hizmetler karşılığında tahsil edilen ücret ve komisyonlardan oluşmaktadır. Bu gelir kalemine, hesap açma ve kapama ücreti, kredi kartı aidatı, dosya ücreti, kredi istihbarat ücreti, ipotek kaldırma ücreti, kiralık kasa ücreti vb. örnek olarak verilebilir. (Özdemir, 2015:58). Toplam gelir kalemi ise faiz gelirleri ve faiz dışı gelir kalemlerinin toplamlarından oluşmaktadır. Faiz gelirleri; kredilerden alınan faizler, para piyasası işlemlerinden alınan faizler, bankalardan alınan faizler, menkul kıymetlerden alınan faizler, finansal kiralama gelirleri vb. kalemlerden; faiz dışı gelirler ise; kredilerden alınan komisyon ve ücretler, temettü gelirleri, diğer faaliyet gelirleri, kambiyo gelirleri vb. kalemlerden oluşmaktadır. Faiz dışı giderler, personel ücretleri, kıdem tazminatları, amortisman giderleri, karşılıklar ve diğer faaliyet giderlerinin toplamından oluşmaktadır.

- Sermaye yeterlilik oranı, özkaynakların toplam varlıklara oranıdır. Bu oran, bankanın yapmış olduğu varlık yatırımlarının borçlarını karşılamak için yeterli olup olmadığı sorusuna cevap vermektedir. Teoride, aşırı yüksek sermaye yeterlilik oranına sahip olan bir bankanın potansiyel olarak karlı yatırım fırsatlarını göz ardı ettiğini gösterebilir (Güngör, 2007:43). Sermaye yeterlilik oranının düşük olması ise bankaların finansal kaldıraç oranının yüksek olmasına neden olacaktır. Bunun sonucunda da bankaların finansal riski artacaktır. Riskin artması fonlama maliyetlerinin artmasına neden olacağından karlılığı olumsuz yönde etkileyecektir (Küçükbay, 2017:139).

- Net Faiz Marjı, toplam faiz gelirlerinden faiz giderlerinin çıkarılması ile net faiz geliri elde edilmiştir. Hesaplanan net faiz geliri de toplam faiz gelirine bölünerek bu bağımsız değişken hesaplanmıştır.

- Kullandırılan kredilerin toplam varlıklara oranı, bankanın müşterilerine kullandırdığı kredi toplamının aktif/pasif toplamına bölünerek hesaplanmıştır.

4. Bulgular

Korelasyon, bağımsız değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemekte ve çoklu bağıntıyı kontrol etmektedir. Korelasyon tablosunda yer alan Pearson korelasyon katsayısı (r), aralıklı ölçekte ölçülmüş olan değişkenlerin arasındaki doğrusal ilişkinin derecesinin ve yönünün belirlenmesinde kullanılan katsayıdır. r katsayısı -1 ile +1 ($-1 \leq r \leq +1$) arasında değişen değerler almaktadır. r katsayısının eksi değerler alması değişkenler arasındaki ilişkinin ters orantılı, artı değerler alması ilişkinin doğru orantılı olduğunu gösterir. r katsayısı +/- 1'e yaklaştıkça ilişkinin kuvveti artarken 0'a yaklaşması ilişkinin kuvvetinin az olduğunu işaret etmektedir (Durmuş, vd., 2013:143-144).

Araştırmada kullanılan bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon Tablo 1’de yer almaktadır. Tablo 1 incelendiğinde, likidite ile SYO, AÜK/TG ve KO arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Ancak sadece SYO ile bu ilişki anlamlı iken AÜK/TG ve KO arasında anlamsız olarak tespit edilmiştir. Likidite ile RMK, enflasyon, AÜK/FDGİDER arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki tespit edilirken likidite ile NFM arasında ise pozitif yönlü ancak anlamsız bir ilişki tespit edilmiştir.

Tablo 1. Bağımsız Değişkenler Korelasyon Tablosu

		Likidite	RMK	SYO	Enflasyon	AÜK/ TG	AÜK/ FDGİDER	NFM	KO
Likidite	Pearson	1							
	Korelasyon								
	P Değeri (2- kuyruklu)								
RMK	Pearson	,224**	1						
	Korelasyon								
	P Değeri (2- kuyruklu)	,007							
SYO	Pearson	-262**	-269**	1					
	Korelasyon								
	P Değeri (2- kuyruklu)	,002	,001						
Enflasyon	Pearson	,629**	,171*	-,277**	1				
	Korelasyon								
	P Değeri (2- kuyruklu)	,000	,041	,001					
AÜK/TG	Pearson	-,113	-,052	,285**	-,096	1			
	Korelasyon								
	P Değeri (2- kuyruklu)	,180	,539	,001	,255				
AÜK/FDGİDER	Pearson	,364**	,284**	-,041	,281**	,605**	1		
	Korelasyon								
	P Değeri (2- kuyruklu)	,000	,001	,630	,001	,000			
NFM	Pearson	,090	-,289**	,531**	-,030	,357**	,001	1	
	Korelasyon								
	P Değeri (2- kuyruklu)	,287	,000	,000	,720	,000	,994		
KO	Pearson	-,033	-,099	-,168*	-,108	-,186*	-,009	-,208*	1
	Korelasyon								
	P Değeri (2- kuyruklu)	,695	,237	,045	,199	,026	,916	,013	

** . Korelasyon 0,01 düzeyinde (2 kuyruklu) anlamlıdır.

* . Korelasyon 0,05 düzeyinde (2 kuyruklu) anlamlıdır.

Tablo 2. Regresyon Modelleri

Model	R	R Kare	Düzeltilmiş R Kare	Standart Hata	Durbin-Watson
1	,798 ^a	,636	,614	,0056741	1,375
2	,796	,633	,614	,0056738	1,422

a. Bağımsız Değişkenler: (Sabit), KO, AÜK/FDG, SYO, RMK, Enflasyon, NFM, Likidite, AÜK/TG

b. Bağımlı Değişken: Aktif Karlılığı

R^2 , regresyon modeli tarafından açıklanabilen değişimin toplam değişken içindeki payı olarak tanımlanmaktadır. Yani bağımlı değişkendeki değişimin yüzde kaçının bağımsız değişken tarafından açıklanabildiğini ifade etmektedir. R^2 değeri 0 ile 1 arasında değişmekte olup 1'e yaklaşması bağımlı değişkendeki değişimin büyük bir bölümünün bağımsız değişkenler tarafından açıklandığını göstermektedir (Alpar, 2017:413).

Tablo 2'de, düzeltilmiş R^2 değeri % 61,4 olarak hesaplanmıştır. Modelde bağımlı değişken olarak

Türkiye’deki Özel ve Kamu Sermayeli Mevduat Bankalarında Alınan Ücret ve Komisyonların Aktif Karlılığına Etkisi

belirlenen aktif karlılığındaki değişimin % 61,4’nün bağımsız değişkenler olan likidite, RMK, SYO, enflasyon, AÜK/TG, AÜK/FGİDER, NFM ve KO tarafından açıklanabildiğini ifade etmektedir. Çalışmada 2 regresyon modeli kurulmuştur. Çünkü model 1’e ilişkin Tablo 3’te yer alan F değeri 29,287 ve p değeri (sig.) 0,05’ten küçük olduğundan dolayı model 1’in aktif karlılığının tahmininde istatistiksel olarak anlamlı olduğu ifade edilebilir. Ancak model 1’de bağımsız değişkenlerden biri olarak kullanılan SYO’nun p değeri 0,05’ten büyük hesaplanmıştır. Bu yüzden SYO bağımsız değişkeni çıkarılarak model 2 oluşturulmuştur.

Tablo 3. Model 1 Anova Tablosu

Model	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kare	F Değeri	P Değeri
1 Regresyon	,008	8	,001	29,287	,000 ^b
Artık	,004	134	,000		
Toplam	,012	142			

a. Bağımlı Değişken: Aktif Karlılığı

b. Bağımsız Değişkenler: (Sabit), KO, AÜK/FGD, SYO, RMK, Enflasyon, NFM, Likidite, AÜK/TG

Tablo 4. Model 2 Anova Tablosu

Model	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kare	F Değeri	P Değeri
2 Regresyon	,008	7	,001	33,333	,000 ^b
Artık	,004	135	,000		
Toplam	,012	142			

a. Bağımlı Değişken: Aktif Karlılığı

b. Bağımsız Değişkenler: (Sabit), KO, AÜK/FGD, RMK, Enflasyon, NFM, Likidite, AÜK/TG

Çalışmada belirlenen bağımsız değişkenlerin aktif karlılığı üzerindeki etkisini belirlemek için aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur:

H_0 = Likidite, RMK, enflasyon, AÜK/TG, AÜK/FGİDER, NFM ve KO bağımsız değişkenlerinin aktif karlılığının tahmininde kullanılması istatistiksel olarak anlamsızdır.

H_1 = Likidite, RMK, enflasyon, AÜK/TG, AÜK/FGİDER, NFM ve KO bağımsız değişkenlerinin aktif karlılığının tahmininde kullanılması istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 4’te yer alan Anova analizi sonuçlarına göre, F değeri 33,333 ve p değeri (sig.) 0,000 olduğundan dolayı H_0 hipotezinin reddine karar verilir. Bunun anlamı oluşturulan regresyon modelinin genelde istatistiksel olarak anlamlı olduğudur. Başka bir değişle aktif karlılığı bağımlı değişkenini, likidite, RMK, enflasyon, AÜK/TG, AÜK/FGİDER, NFM ve KO bağımsız değişkenlerinden en az biri ile tahmin etmek istatistiksel olarak mümkündür. Yani, aktif karlılığındaki değişime likidite, RMK, enflasyon, AÜK/TG, AÜK/FGİDER, NFM ve KO değerlerindeki değişimin neden olduğu şeklinde ifade edilebilir. Bağımsız değişkenlerden hangilerinin anlamlı olarak regresyon modeline katkı sağladığının bulunabilmesi için her bir bağımsız değişkenin katsayısının t istatistiği kullanılarak test edilmesi gerekmektedir. Tablo 5’de her bir bağımsız değişkenin t istatistiği ve p değerleri yer almaktadır.

Tablo 5. Model 2 Katsayılar

Model	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmiş Katsayılar		P Değeri	Çoklu Değişkenlik	
	Beta	Standart Hata	Beta	t		Tolerans	VEF
2 (Sabit)	-,011	,005		-2,242	,027		
Likidite	-6,212E-11	,000	-,436	-5,569	,000	,443	2,258
RMK	-,483	,084	-,341	-5,730	,000	,766	1,305
Enflasyon	,022	,004	,388	5,652	,000	,576	1,735
AÜK/TG	-,168	,018	-,861	-9,472	,000	,329	3,043
AÜK/FGD	,042	,004	,945	10,301	,000	,323	3,100
NFM	,069	,008	,577	8,889	,000	,645	1,551
KO	-,011	,004	-,154	2,736	,007	,860	1,162

a. Bağımlı Değişken: Aktif Karlılığı

Tablo 5’de yer alan bağımsız değişkenlerin aktif karlılığı bağımlı değişkenini tahmin etmede kullanılabileceği ifade edilebilir. SYO bağımsız değişkeninin p değeri 0,05’ten büyük olduğu için bu değişkenin modele anlamlı bir katkı sağlamayacağından modelden çıkarılarak analiz yeniden yapılmıştır.

Tablo 5 incelendiğinde, likidite , -6.212 x 10-14, RMK -0,483, enflasyon 0,022, AÜK/TG -0,168,

AÜK/FGİDER 0,042, NFM 0,069 ve KO -0,011 katsayıları hesaplanmıştır. Hesaplanan bu katsayılar incelendiğinde, aktif karlılığı üzerinde likidite, RMK, AÜK/TG ve KO bağımsız değişkenlerinin anlamlı ve negatif; enflasyon, AÜK/FGİDER ve NFM bağımsız değişkenlerinin ise anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğu ifade edilebilir. Bağımsız değişkenlerin anlamlılık düzeyinin 0,05'ten küçük olması da bu durumu desteklemektedir. Likidite bir birim arttığında aktif karlılığı -6.212×10^{-14} birim, RMK bir birim arttığında aktif karlılığı -0,483 birim, AÜK/TG bir birim arttığında aktif karlılığı -0,168 birim ve KO bir birim arttığında aktif karlılığı -0,011 birim azalmaktadır. Ancak enflasyon bir birim arttığında aktif karlılığı 0,022, AÜK/FGİDER bir birim arttığında aktif karlılığı 0,042 birim ve NFM bir birim arttığında aktif karlılığı 0,069 birim artmaktadır.

5. Sonuç

Çalışmada aktif karlılığına etkisi araştırılan bağımsız değişkenlerden likidite, RMK, AÜK/TG ve KO ile aktif karlılığı arasında anlamlı ve negatif ilişki olduğu belirlenmiştir. Likidite arttıkça aktif karlılığının azalması finans teorisi ile tutarlıdır. Likit varlıkların yüksek olması daha çok fonun kar getiren alanlara yatırılmak yerine temerrüt riskine karşı elde tutulması anlamına gelir. Bunun da aktif karlılığını azaltması normaldir.

RMK arttıkça karşılık tutarı da artacağından bu durumun aktif karlılığını azaltması beklenen bir sonuçtur. Toplam gelir içerisinde alınan ücret ve komisyonların oranının artması aktif karlılığını azaltmaktadır. Bankaların ücret ve komisyon gelirlerinin önemli bir kısmı kredilerden alınan ücret ve komisyonlardan sağlanmaktadır. Bankalar, müşterilerine düşük faiz yüksek ücret ve komisyon ya da yüksek faiz ve komisyonsuz kredi seçenekleri sunabilmektedir. Bu da faiz geliri ile faiz dışı gelir arasında geçişkenlik anlamına gelmektedir. Aktif karlılığı ile negatif ilişki olması iki şekilde değerlendirilebilir. Birincisi, bankaların faiz oranını düşürme karşılığında bunu kompanse edecek düzeyde bir ücret ve komisyon almamasından kaynaklanabilir. Bunun nedeni de bankanın paranın zaman değerini düşünerek zamana yayılı faiz geliri yerine peşin ücret ve komisyon almak için müşterilerini komisyonlu seçeneği tercih etmesi için daha cazip hale getirmesi şeklinde açıklanabilir. Bu durumun zayıf bir ihtimal olduğu değerlendirilmektedir. İkincisi ise, banka şubelerinin genel müdürlük tarafından belirlenen faiz dışı gelir hedefini tutturmak için müşterilerinden yüksek ücret ve komisyon almaları bunun sonucunda müşterilerin banka ile çalışmalarını sınırlandırarak ve bankada daha az mevduat tutarak bankaların karlarını azaltması olabilir. Bu durumun daha gerçekçi bir değerlendirme olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle bankaların daha iyi müşteri verimlilik analizleri yaparak alınan ücret ve komisyonları artırmak uğruna toplam karlarını azaltmamaları gerekmektedir.

KO ile aktif karlılığı arasındaki negatif anlamlı ilişkinin ise daha çok kredi verilmesinin şüpheli kredileri artırması ve daha az fonun yüksek getirili finansal araçlara yatırılmasını engellemesi nedeniyle olduğu değerlendirilmektedir. Bankaların kararlarında bunu dikkate almaları önerilmektedir.

AÜK/FGİDER, enflasyon ve NFM ile aktif karlılığı arasında anlamlı ve pozitif ilişki olduğu belirlenmiştir. AÜK/FGİDER ile anlamlı ve pozitif ilişki olmasının bankaların maliyet yönetimi ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Bankalar alınan ücret ve komisyon tutarını artırarak ya da daha verimli çalışmak suretiyle faiz dışı giderlerini azaltarak bu oranı büyütebilirler. Bankaların faiz dışı giderlerini kontrol etmek suretiyle daha düşük faiz dışı giderle daha fazla ücret ve komisyon elde etme yolunu seçebilir. Bu da bankaların verimli çalışması, diğer bir ifadeyle, daha az maliyetle daha fazla gelir üretilmesi anlamına gelir. Bankalar geleneksel olarak faiz gelir ve giderlerinin yönetimine daha fazla önem vermektedirler. Ancak son yıllarda faiz dışı gelirlere de yöneldiklerinden faiz dışı gelir ve giderlerinin yönetimine daha fazla ağırlık vererek aktif karlılıklarını artırabilirler.

Enflasyon ile NFM bağımsız değişkenlerinin aktif karlılığı ile ilişkisinin anlamlı ve pozitif olması beklenen bir durumdur. Enflasyon arttığı zaman bankaların net faiz marjları büyümektedir. Faiz gelirleri bankaların karlarının büyük bir kısmını oluşturduğundan bu durumun aktif karlılığını artırmasının normal olduğu değerlendirilmektedir.

Bankaların son yıllarda geleneksel olmayan gelir kalemlerine yöneldiği görülmektedir. Ancak faiz dışı giderler ve alınan ücret ve komisyonlar arasındaki ilişkiye yeterince önem vermedikleri çalışmanın bulgularına göre söylenebilir. Bankalar aktif karlılıklarını artırabilmek ve ekonomik istikrarın bozulduğu dönemleri daha az zararlı bir şekilde atlatabilmek için bu iki kalem arasındaki sebep sonuç ilişkisini daha iyi bir şekilde ortaya koyabilecek bir maliyet yönetim sistemi geliştirmelidirler.

Kaynakça

- Ahamed, M. M. (2017). *Asset quality, Non-Interest Income and Bank Profitability: Evidence from Indian Banks*, Economic Modelling, 63, 1-14.
- Alpar, R. (2017). Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Atik, M. (2019). *Türk Bankacılık Sektöründeki Faiz Dışı Gelirlerin Banka Geliri ve Riski Üzerindeki Etkisinin Ölçülmesi*, Muhasebe ve Finansman Dergisi, (81), 271-292.
- Aydın, Y. (2019). *Türk Bankacılık Sektöründe Karlılığı Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi ile İncelenmesi*, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(1), 181-189.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK). www.bddk.org.tr Erişim Tarihi: 20.06.2023
- Babuşçu, Ş., Hazar, A. ve İskender A. (2017). Bankacılığa Giriş. Bankacılık Akademisi Yayınları. Ankara.
- Bodla, B. S. ve Verma, R. (2006). *Determinants of Profitability of Banks in India: A Multivariate Analysis*, Journal of Services Research, 6(2), 75-89.
- Damankah, B. S., Anku-Tsede, O., ve Amankwaa, A. (2014). *Analysis of Non-Interest Income of Commercial Banks in Ghana*. International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences, Vol. 4, No.4, October 2014, pp. 263–271.
- Demirel, E., Atakişi, A. ve Abacıoğlu, S. (2013). *Bankacılık Faaliyet Oranlarının Panel Veri Analizi: Türkiye'deki Kamu, Özel ve Yabancı Sermayeli Bankaların Durumu*, Muhasebe ve Finansman Dergisi, (59), 101-112.
- Dizgil, E. (2017). *Türkiye'deki Mevduat Bankalarının Karlılığını Etkileyen Mikro Düzeyli Faktörler Üzerine Ampirik Bir Araştırma*, BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi, 11(2), 31-52.
- Durmuş, B., Yurtkoru, E.S. ve Çinko, M. (2013). Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Erol, İ., Çınar, S. ve Duramaz, S. (2015). *Bankaların Yeni Gelir Kaynağı: Elektronik Bankacılık İşlem Ücretleri, Türk Bankacılık Sektöründe Banka Kârlılığı Üzerindeki Etkisi*, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15(2), 1-22.
- Goddard, J., Molyneux, P. ve Wilson, J. O. S. (2004). *The Profitability of European Banks: A Cross-Sectional and Dynamic Panel Analysis*, The Manchester School, 72(3), 363- 381.
- Güngör, B. (2007). *Türkiye'de Faaliyet Gösteren Yerel ve Yabancı Bankaların Kârlılık Seviyelerini Etkileyen Faktörler*, İşletme ve Finans Dergisi, 41-61.
- Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP). www.kap.gov.tr Erişim Tarihi: 20.06.2023
- Küçükbay, F. (2017). *Banka Kârlılığını Etkileyen Faktörler: Avrupa Birliği Bankaları ve Türk Bankaları Arasında Bir Karşılaştırma*, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 137-149.
- Oner, C. (2010). *What is Inflation*. Finance & Development, 47(1), 44.
- Özdemir, O. (2015). *Bankaların Ücret ve Komisyon Gelirlerinin Muhasebeleştirilmesi ve Finansal Göstergelere Etkisi*, Muhasebe ve Finansman Dergisi, (67), 55-70.
- Rogers, K. ve Sinkey Jr, J. F. (1999). *An Analysis of Nontraditional Activities at US Commercial Banks*, Review of Financial Economics, 8(1), 25-39.
- Samırkaş, M. C., Evcı, S. ve Ergün, B. (2014). *Türk Bankacılık Sektöründe Karlılığın Belirleyicileri*, Kafkas University, Journal of Economics & Administrative Sciences Faculty/Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5(8).
- Saunders, A., Schmid, M. ve Walter, I. (2016). *Non-interest Income and Bank Performance: Does Ring-Fencing Reduce Bank Risk*, Working Papers on Finance,(2014/17), 1417-1477.
- Yazgan, G. (2023). *Türkiye'deki Mevduat Bankalarının Gelir Çeşitlendirme Derecelerinin Herfindahl-Hirschman (HHI) Endeksi ile Ölçülmesi: 2012-2021 Dönemi*, Denetim ve Güvence Hizmetleri Dergisi, 3(1), 48-60.